

27 Mayıs'ın Anımsattıkları*

Alpaslan Işıklı **

ÖZET

27 Mayıs çok değişik ve çelişik faktörlerin sonucunda ortaya çıkmıştır.

50'li yılların sonlarına doğru ülkemiz ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Menderes büyük umutlar beslediği ABD'den beklediği yardımı görmemekteydi. Bu koşullarda dış politikada farklı arayışlar içindeymiş gibi görünüyordu. ABD'nin bu tutumdan hoşlanmadığına dair gözlemler eksik değildir.

27 Mayıs aynı zamanda iktidarını yükselen burjuvaziye kaptırmış olan asker sivil burjuvazinin yeni bir güçle ortaya çıkması olarak yorumlanabilir.

Kuşkusuz en önemli faktör, iktidarın tutumunda ve icraatında aranmalıdır. Muhalefeti bastırmak için askeri güce başvurmuş olan Menderes iktidarı, askeri müdahalenin kurbanı olmuştur. Menderes iktidarı, çoğunluk diktası yolunda tehlikeli bir süreç başlatmıştır.

Her şeye rağmen sonuçta demokrasi yanlısı unsurların ağırlığı belli ölçüde belirleyici olmuş; ülkemizde, kısa süren bir dönem boyunca da olsa, 1961 Anayasasının çerçevelediği bir özgürlük ve toplumsal gelişim koşulları sağlanabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, 1961 Anayasası, askeri müdahale

What are we remembering about the 27th May 1960

ABSTRACT

Military intervention occurred in 27th May 1960, is the result of several different factors.

Toward the end of the years 50's, Turkey witnessed severe economic problems. Menderes could not obtain the aids that he is so expecting from the USA. In such situation he was trying to follow some non habitual ways in foreign policy. Obviously, this was not pleasing USA government.

27th May could also be interpreted as a last effort of the military and civil officials who lost their political power before the growing bourgeoisie.

It seems that the main factor is related with the policy of the government itself. Menderes government that tried to establish a kind of dictatorship also used military forces in order to exercise political pressure against the opposition, it became the victim of the military intervention.

Despite all, some existing democratic forces maintained in certain respect the condition of reestablishment of democracy and social progress, at least during a certain period which followed 27th May.

Keywords: 27 May, Turkish Constitution of 1961, military intervention

* Yazarın konuya ilişkin bölümler içeren önceki çalışmaları için bkz. İş Hukuku, İmaj yayınevi, Ankara, 2010; Gün Doğmadan, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

** Prof. Dr., Siyasal Bilgiler Fakültesi emekli öğretim üyesi. TÜMÖD Başkanı.

Giriş

18 Nisan 1960 günü, İsmet Paşa'nın Kızılay'daki İş Bankası şubesine (o zamanlar ana caddeye sınır olan bir binanın alt katında bulunuyordu) para çekmek için geleceği haberi, SBF öğrencileri arasına bir bomba gibi düştü. Haber, muhtemelen, o yıllarda CHP yönetiminde gençlerle ilgili işleri yürüten Suphi Baykam tarafından sızdırılmış; içimizde CHP ile en yakın ilişki içinde bulunan Hikmet Çetin, Nedim Tekin ve Ertuğrul Baydar aracılığıyla yayılmıştı. DP iktidarı döneminde, bizim kuşağın mensuplarının gönlünde çok özel bir yeri olan İsmet Paşa'nın yurt gezilerinde başına taş atılmış, yolu kesilmiş ve zaferleri ders kitaplarından çıkartılmıştı. Bütün bu olup bitenler karşısında birikmiş bulunan tepkimizi dile getireceğimiz bir fırsat yakalamanın heyecanı birdenbire içimizi sarıverdi.

İsmet Paşa'nın bankaya geleceği saatte bankanın önü aniden kalabalıklaştı. İsmet Paşa görünür görünmez; ellerine sarılıp öpme yarışı başladı. Önceden haber aldıkları bu gösteriyi bastırmakla görevlendirilmiş olan polisler, gençleri coplamaya ve yakaladıklarını polis arabalarına tıkıştırmaya başladılar. Kalabalık bir an dağılır gibi oldu. Baktım, bizim sınıftan Nedim Tekin avazı çıktığı kadar bağıyor. Onun “kaçmayın, bu imtihan günüdür” diye haykırması, ufak çapta bir toparlanma sağladı. Sonuçta, Nedim'in ve Oktay Kurtböke'nin aralarında bulunduğu bir grup genç, 27 Mayıs'a kadar tutuklu kaldılar.

28 Nisan'da İstanbul'da Taksim meydanında gösteri yapan öğrencilerin üzerine ateş açılmış; Turan Emeksiz şehit olmuş, Hüseyin Onur ayağından yaralanmıştı. Basının sansürlü haber verememesi, olayların çok daha trajik bir biçimde abartılarak yayılmasına zemin hazırlıyordu. O gece, SBF yurdunda gençlerin kıyma makinelerinde doğranması hikâyesi dahil, bize ulaşan söylentileri geç vakitlere kadar tartıştık.

Ertesi gün, gösteri yapmak sırası SBF öğrencilerine gelmişti. SBF öğrencileri, fakülte bahçesinde toplandılar; şimdilerde vaka-i adiyeye haline gelmiş bulunan tarzda bağırıp çağırmaya başladılar. Sıkıyönetim emrindeki atlı birlikler gençleri kuşatma altına aldı. Gençlerin dağılacağı yoktu.

Bu arada, iç yüzünü benden başka çok az kişinin bildiği ilginç bir olayı anlatmadan geçmemem gerekir diye düşünüyorum.

SBF'nin ünlü İnek Bayramı, her yılın sonunda öğrencilerin mizah ustalığının sergilendiği birkaç günlük bir eğlence ve özeleştirici ortamı oluşturur. O yılki İnek

Bayramı için alınan kırmızı boyalar, bambaşka ve hiç tahmin edilemeyecek bir işlev gördüler. Fakültenin etrafı atlı birlikler tarafından kuşatılınca, bu boyaları kullanarak geniş karton kâğıtlara “ya hürriyet, ya ölüm!” yazarak fakülte binasının caddeden görünen duvarlarına astık. Acele ile ve özentisiz yazıldığı için, boyalar, yer yer akıp damlamış; uzaktan bakıldığında kanla yazılmış görüntüsü veriyordu. Bu yazının, bizim maksadımızı çok aşan sonuçları oldu.

27 Mayıs’ın ardından Altan ve Örsan Öymen’in hazırlayıp yayınladıkları bir yazı dizisinde, SBF öğrencilerinin, Fakültelerinin duvarına kanlarıyla “ya hürriyet, ya ölüm” yazdıkları anlatıldı. Bundan kısa bir süre sonra aynı haber, ünlü Amerikan dergisi Time’de de yer aldı. Kuşkusuz, Fakülte binasına doğru ateş açılmış, duvarlar delik deşik edilmişti. Ancak, kaçarken kolunu bacağını inciten arkadaşlarımızın dışında yaralanan olmamıştı.

Bu haberi okuyunca, farkında olmadan Amerikalıları da işletmişiz diye düşündüğümüz oldu. Ancak, aradan geçen zaman boyunca olaylar üzerinde düşündükçe, kimin kimi nasıl işlettiği konusunda farklı bir takım boyutlar ortaya çıkmaya başladı.

27 Mayıs’ı doğuran faktörler

Elbette ki 27 Mayıs’ı doğuşunda rol oynamış bulunan aktörlerin taşıdıkları eğilime ve yöneldikleri amaçlara bağlı olarak, 27 Mayıs’ı doğuran nedenleri tek bir faktöre indirgemek ve doğurduğu sonuçları homojen bir bütünlük içinde değerlendirmek yanlış olur. Örneğin, 27 Mayıs’ın radyolardan ilk anonsunu yaparken “NATO’ya CENTO’ya bağlıyız” vurgusuna çok özel bir özen göstermiş olan Alparslan Türkeş’in de bu olayda bir yeri vardır ve bu anonsun haklı olarak çağrıştırdığı bir unsur olarak uluslararası koşulların ve konjonktürün rolü de ihmal edilemez.

Kuşkusuz, her konuda olduğu gibi bu bağlamda da her şeyi uluslararası faktörlere bağlı kalarak açıklamak da mümkün değildir. Bununla birlikte uluslararası faktörlerin rolünün tümüyle göz ardı edilmesine de olanak yoktur.

Ayrıca unutmamak gerekir ki 1960’lara doğru ülkemiz, çok ciddi ekonomik bunalımlarından birisini yaşamaktaydı. 1958 yılında ülkemizin gördüğü en yüksek oranda (%221.4 oranında) bir devalüasyon gerçekleştirilmişti. Bu, 1946’da yapılandıktan sonra ikinci devalüasyondur. Her ekonomik bunalımın, özellikle böylesine büyük boyutlu bir devalüasyonla eşlenen bir bunalımın ardından ciddi bir siyasal bunalımın ve rejim sorununun doğması kuralı bir kere daha doğrulandı; 27 Mayıs böyle bir ortamda ortaya çıktı.

Böylesine ciddi bir ekonomik bunalımla karşı karşıya gelmiş olan Menderes, büyük umutlar beslediği ABD'den belediklerini sağlayamama durumuna düşmüştü. ABD, Rockefeller'in Eisenhower'e yazdığı ünlü mektubunda¹ ifade ettiği üzere "oltadaki balık" durumundaki bir ülkeye yardım etmenin, gereksiz bir yük oluşturacağı anlayışının gereğini yapmaktaydı. Bu durumun Menderes'i olağanüstü ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır. Menderes, 26 Şubat 1956'da Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmasında bu konuda Forum dergisinde hoşuna gitmeyen bir yazı yazmış olan Osman Okyar'a olanca öfkesini şu cümlelerle boşaltmıştı:

"Bu Amerikalılar size para veremez. Onların da kaynaklarının hudutları vardır. Onların da dostlukları ve kaynakları muayyendir' diyor. Bunların ilim neresinde arkadaşlar? Bu ilim mi? Onların kendilerinin söyleyemediklerini kendisi üzerine almak ve bir üniversitede cübbesini sırtına geçirerek iktisat kabiliyetini on defa teyit ettikten sonra bu mevzuda konuşmak. Bu yasaktır, bu memlekette arkadaşlar..."

*Nasıl din siyasete, ordu siyasete karışmayacaksa, üniversite de siyasete ve günlük işlere karışmayacaktır."*² Bu cümlelerde yansıyan tavır, Menderes'in bilimden ve özerk üniversiteden duyduğu rahatsızlığın kaynakları konusunda anlamlı ipuçları verdiği gibi günümüzde tanık olduğumuz bazı tavırlarla da ilginç benzerlikler taşımaktadır.

"ABD parmağı" konusu

Menderes'in bu dönemde, bir dediğini iki etmediği ABD'den gördüğü karşılık dolayısıyla faklı arayışlar içine girdiği görülmüştür. Bu konuda, Menderes döneminin önde gelen büyükelçilerinden Mahmut Dikerdem'in yazdıklarına eğilmek gerekecektir. Dikerdem, 27 Mayıs'tan bir ay kadar önce, görevli olarak bulunduğu Tahran'a gelen zamanın dışişleri bakanı Zorlu'nun kendisine şunları söylediğini yazmaktadır: "*Evet bu ziyaret dış politikamızda bir dönüm noktası olabilir. (...) Amerikalılara danışmadan Moskova ziyaretini düzenledik*".³

Dikerdem, Temmuz ayında, Menderes ile birlikte Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın katılımıyla yapılması planlanan bu ziyaretin, 27 Mayıs'ın araya girmesi nedeniyle gerçekleşmemesinden yola çıkılarak ileri sürülen yorumlara değinmekte; "*Menderes'in Moskova'ya gitme kararının Amerikan CIA'sını harekete geçirerek DP iktidarının sonunun çabuklaştırdığını ileri sürenler oldu. 27 Mayıs sabahı*

1 Bkz. Emin Değer, Oltadaki Balık Türkiye, 6. baskı, Toplumsal Dönüşüm yayınları, İstanbul 1998, s. 65.

2 Bkz. Şevket Çizmeli, Menderes Demokrasi Yıldızı?, arkadaş yayınevi, Ankara 2007, s. 677.

3 Mahmut Dikerdem, Üçüncü Dünyadan (Bir Büyükelçinin Anıları), İstanbul Matbaası, İstanbul 1977, s.21.

Ankara radyosundan yayınlanan ilk bildiri de Milli Birlik Komitesinin NATO ve CENTO'ya bağlılığını vurgulaması bu söylentilere ağırlık kazandırdı”⁴ diye eklemektedir.

Bu bağlamda, Dikerdem'in Zorlu'yu Tahran'dan uğurlarken düşündüklerine dair anıları da ilginçtir:

“İçimde sanki Zorlu'yu bir daha hiç görmeyecekmişim gibi bir his doğmuştu. Ne yazık ki aldanmamışım.”⁵

Menderes'in politika değişikliğine gidecekmiş izlenimi veren davranışları Moskova seyahati girişimiyle sınırlı kalmamıştır. Menderes, 1 Mayıs 1960 günü radyolardan yayınlanan ve ertesi gün basında yer alan konuşmasında “1 Mayıs İşçi Bayramı”nı kutlamıştır. Uzun süren soğuk savaş dönemi boyunca, 1 Mayıs'ı işçi bayramı olarak kabul eden ilk iktidar yetkilisinin Menderes olması da anlamlıdır.

Ayrıca, Menderes'in iktidarının son yıllarında zamanın ABD Dışişleri BakanınınTürkiye ziyaretinden hemen önce Kızılay'daki Amerikan Haberler Merkezi'nin kundaklanması olayını da anımsamak gerekecektir. O yıllarda basına da yansıyan bir iddiaya göre, Menderes, bu olayı kendi emrindeki görevliler aracılığıyla tertiplemiştir ve amacı da Türkiye'de komünizm tehlikesi olduğu izlenimi vererek ABD desteğini tahrik etmektir.

Bütün bu gözlemlerin akla getirdiği yönde, 27 Mayıs'ta “Amerikan parmağı” bulunduğu dair iddialar, 27 Mayıs'ın önderlerinin çoğunluğunun Amerika'yla hiçbir ilgilerinin bulunmadığı gerçeğiyle elbette ki çelişmez.⁶ Elbette ki Amerika, hareketin önderleri ile temasına ve onların işbirliğine gerek kalmadan, hatta onların karşı yöndeki çabalarına rağmen, önemli bazı tahrik ve tertipler gerçekleştirebilir.

Eğer 27 Mayıs'ın oluşumunda Amerikan faktörü rol oynamışsa, bu durumun, DP iktidarının anti-demokratik uygulamaları ve asker-sivil bürokrasinin tepkisiyle bağlantılı olan, aşağıda değineceğimiz açıklamalarla çelişmesi de gerekmez. Bu takdirde, dış kaynaklı tertiplerin, Menderes'in anti-demokratik uygulamalarının teşviki ve asker-sivil bürokrasinin tepkilerinin tahriki doğrultusundaki manipülasyonlarla somutlaşmış ve bütünlenmiş olduğu olasılığı akla daha yakın gelmektedir.

4 Mahmut Dikerdem, Üçüncü Dünyadan, s.22.

5 Mahmut Dikerdem, Üçüncü Dünyadan, s.28.

6 “Amerika'yla hiçbir temas olmadı” (Albay Sami Küçükle söyleşi), İç Manzaralar (Bedri Baykam'ın 5-31 Mayıs 1990 tarihli AKM Sergisi'nin tanıtım broşürü), s.17.

27 Mayıs'ın çizgisi

Başlangıçta 27 Mayıs'ın ne getireceğini kestirmek kolay olmamıştır. Değişik toplum kesimleri açısından bakıldığında, akla gelen tüm olasılıkların, daha demokratik, bilimsel özgürlüğe ve üniversite özerkliğine daha geniş bir yer tanıyan bir düzenin kurulması özlemiyle örtüştüğü söylenemez. Mısır'da, 23 Temmuz 1952'de Kıral Faruk'u tahttan indiren ihtilalin lideri General Necip'i devirerek iktidara el koymuş olan Abdül Nasır'ın rejimi, o dönemde ülkemizdeki bazı çevrelere ilham kaynağı olmaktadır. Bizde de "ihtilalin kudretli albayı" olarak ünlenmiş bulunan Türkeş'in benzer bir girişimi gerçekleştirmesini bekleyenler çok da az değildi. Bu yöndeki beklentilere ve özelemlere dur denilmesinde, İsmet Paşa'nın ünlü açıklamasıyla gündeme getirdiği "bir an önce seçimlere gitmekte saymakla bitmeyecek milli menfaatler vardır" uyarısı olağanüstü bir yankı ve etki uyandırmıştır.

Toplumsal gelişim süreci içinde tarih sahnesine çıkan burjuvazinin belli bir ekonomik güce eriştikten sonra, yaptığı ilk işin aristokrasiyi devirerek iktidara el koyması genel bir kuraldır. Bizde burjuvazi palazlanmaya başlayınca karşısında Batıdaki anlamda bir aristokrasi iktidarı yoktu. Kemalist Cumhuriyet, esas olarak asker-sivil bürokrasi tarafından ayakta tutulmaktaydı. Dolayısıyla en önce toprak burjuvazisi niteliğiyle tarih sahnesine çıkan Türk burjuvazisinin hedefi, asker-sivil bürokrasiye karşı mücadele ederek iktidarı ele geçirmek olmuştur. Bu yöndeki girişimlerin öncülleri olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka hareketleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Onların başaramadıklarını başaran Demokrat Parti olmuştur. Bir bakıma, 27 Mayıs, iktidarını burjuvaziye kaptırılmış olan güçlerin son çırpınışı olarak da görülebilir. Ancak bu çırpınışı da kalıcı sonuçlar vermemiş, Türk burjuvazisinin önemli bir bölümünü yedeğine alan küresel egemenler, 12 Mart ve 12 Eylül hareketleriyle asker-sivil bürokrasiyi (dolayısıyla orduyu) kendi emellerine uygun bir konuma sokmayı önemli ölçüde başarmışlardır. Günümüzde yeni bir ivme kazanmış olan bu süreç, ordu içindeki uyanışı ve son direniş odaklarını ortadan kaldırmaya yöneliktir.

İktidarın hatalarının belirleyiciliği

Bütün bunlardan sonra, 27 Mayıs'ı hazırlayan en önemli nedenin, başta Menderes olmak üzere iktidar mensuplarının kendi hatalarından kaynaklandığını belirtmeliyiz. Bu bağlamda öncelikle belirlenmesi gereken Menderes iktidarı döneminde "kuvvetler ayrılığı" ilkesinin çiğnenmesi pahasına ciddi bir Anayasa ihlali fiilinin işlenmiş bulunmasıdır. Meclis bünyesinde kurulan "tahkikat komisyonu", yasama organının yargı erkini de üstlenmiş olması ve bir çoğunluk diktası kurulması yönünde ciddi sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

İktidarın hataları, ihtilalin önderi Cemal Gürsel'in, zamanın Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e hitaben yazdığı 3 Mayıs 1960 tarihli mektubunda açıkça ifade edilmiştir.⁷ Gürsel bu mektubunda Bayar'ın istifasını ve yerine "milletin çoğunluğunun sevmekte olduğu... muhterem zat" olarak nitelendirdiği Menderes'in geçmesini önermiştir. Bu mektubun, Adnan Menderes'in eline geçmesi engellenmiş, ihtilalden sonra değiştirilerek yayınlanmış ve iki bakanı ile birlikte Menderes'in yaşamı, Cemal Gürsel'in onaylamamasına rağmen idamla son bulmuştur. Gürsel, uzunca mektubunda şu tespitlere yer vermiştir:

"... şu hakikati kabul etmek lâzımdır ki Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vak'alar vatandaş ruhunda derin tesirler ve Hükümete karşı telafisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele Ordunun talebelere karşı akılsızca kullanılması, işin vahametini artırmış, Ordu mensuplarında da huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, Ordu politikaya karıştırılmıştır."

Menderes hükümetinin Orduyu kullanarak muhalefeti baskı altında tutmak özellikle de muhalefet lideri İnönü'nün seyahat özgürlüğünü kısıtlamak yönündeki uygulamaları, Kayseri olayları ile sınırlı kalmamıştır. Bütün bunlar Napolyon'un şu ünlü sözünü anımsamayı kaçınılmaz kılmaktadır: "Süngüyle her şeyi yaparsınız ama üzerine oturamazsınız"

27 Mayıs ve Gençlik

27 Mayıs'ı izleyen günlerde gençlerin itibarı, belki ancak Atatürk döneminde olduğu kadar yükseklerdeydi. Ülkeyi yönetenlerle, ihtilalin önde gelen komutanlarıyla rahatça konuşup görüşlerini aktarabiliyorlardı. 147'ler olayı, bütün tatsızlığına rağmen, bu durumu kanıtlayan önemli bir vesile oluşturmuştur.

27 Mayıs'ın hemen ardından, değişik üniversitelerden değişik akademik unvanlara sahip 147 hocanın gerekçe gösterilmeksizin görevlerine son verilmişti. Ancak, bu olayla, 12 Eylül sonrasındaki 1402 uygulaması arasında benzerlik kurmak kesinlikle mümkün değildir.

1402'liklerden farklı olarak, 147'liklerin hepsine emekli aylığı bağlandı; bir süre maaşlarını almaya devam ettiler; ayrıca, kabul edenlere onurlarıyla mütenasip başka görevler verildi. Örneğin, Fadıl Hakkı Sur hoca, Strasburg'da Avrupa Konseyi nezdinde Türkiye'yi temsille görevlendirildi. Esasen kısa bir süre sonra Gürsel Paşa hata yaptıklarını açıkladı ve çok geçmeden 147'likler görevlerine dönebildiler.

7 Gürsel'in mektubunun tam ve orijinal metni için bkz. Fırat Kara, Türk Siyasal Yaşamında Cemal Gürsel, teksir halinde basılı yüksek lisans tezi, AÜSBF, s. 78-81.

Aradaki fark tepkilerin algılanışında da net bir biçimde görüldü. 147 hocamızın görevine son verilmesine karşı, tepkimizi dile getirmek üzere, Milli Birlik Komitesinden görüşme talep etmiştik. Komiteyi temsilen, Sezai Okan, eski Meclis binasının zemin katında bizi karşıladı. Belki de Komitenin en sert görünüşlü üyesi oydu; buna rağmen, bizi ilgiyle dinledi. Özgürlük, hukuk devleti, Türk ordusunun bilime saygısı gibi konularda neler söylemişsek, anlaşılan Sezai Okan çok etkilenmiş olacak ki gözleri yaşarmıştı.

Böyle bir tablonun 12 Eylül sonrasında görülmesi asla düşünülemez. 1402'lik olduğumuz zaman Fakülte yemekhanesinde yemek yemek istemeyen öğrenciler, birer birer tespit edilerek işkenceye tâbi tutulmuşlardı. O zaman, 27 Mayıs'la 12 Eylül arasındaki farkı, bir kere daha ve acı acı düşündüğümü anımsıyorum. Bu farkı, davayı kazanıp Fakülte'ye döndüğümüzde de gördüm. Biz 27 Mayıs kuşağının mensupları olarak ihtilal komutanlarına dert anlatıyor, gereğinde kafa tutuyorduk. 12 Eylül ise gençlerin üzerinden öylesine bir silindir gibi geçmişti ki Fakültenin müstahdemleriyle bile rahatlıkla konuşamayacak kadar güvenleri ve özgüvenleri sarsılmıştı.

Bu arada, şunu da unutmamak gerekir ki bizim kuşağın kendine ve yaşama olan güveni, çoğu zaman, her şeyin 27 Mayıs'ta olduğu gibi bir gecede düzeleceğine dair toz pembe rüyalar görme boyutuna da varabilmiştir. Bu açıdan, 12 Mart'ı ve 12 Eylül'ü yaşamış olanlar, belki daha karamsarlar; ama, çoğu zaman çok daha gerçekçi olabiliyorlar. Hemen her şeyin bir gecede değişebileceğini hayal ettikleri için doğru çizgide yer almış olanların dış kırıklıkları da o oranda büyük olmakta ve öylelerinin, rahatlıklarını kolayca gerçekleştirmeyi umdukları başka bir yönde hızla saf değiştirmeleri de zor olmamaktadır. Uğur Mumcu'nun ün kazandırdığı deyişle, bu kadar çok “dönek” geniş ölçüde böylesine bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır.

27 Mayıs'tan önce ve sonra üniversite

27 Mayıs'ın öncesinde ve sonrasında üniversite özerkliği konusu, önemli bir gündem maddesi halini almış bulunuyordu. O zamanki adıyla “üniversite muhtariyeti” CHP'nin 12 Ocak 1959'da toplanan 14. Kurultayında kabul edilen İlk Hedefler Beyannamesi içinde yer almıştı. □ Bu beyannamede yer alan maddelerin hemen hepsi 1961 Anayasası metninde yansımıştır.

27 Mayıs, Anayasa teminatına bağladığı üniversite özerkliği sayesinde üniversitelerin uzunca bir süre rahat nefes almasına ortam sağlamıştır. 27 Mayıs öncesinde üniversiteler ve bilim adamları üzerinde estirilen olumsuz havanın

açtığı yaralar unutulmaz. Bu bağlamda, 1956 yılında SBF'nin açılış töreninde öğrencilere hitaben yaptığı konuşmadan dolayı bakanlık emrine alınan Turhan Feyzioğlu'nun bu konuşmasının içerdiği unutulmaz mesajın ayrı bir önemi vardır. Feyzioğlu bu konuşmasında şunları söylemiştir:

“Bir imtihan masasının iki ayrı tarafında oturmak, bizlere aynı ailenin mensubu olduğumuzu unutturmamalı; iki ayrı kutup olduğumuz hissini asla vermemelidir.

Aslında sizler ve bizler, hepimiz tek bir vazife yolunun yolcusuyuz. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, bildiği ve memleketin hayrına olduğuna inandığı şeyleri, menfaat hesabı yapmadan, açıkça söyleme yoludur.

Bir şairimiz, ‘bizim millet söylemez, söylenir’ demiş. Bu acı itham, açık ve tok sözü olan Türk milleti için asla doğru değildir; sadece menfaat hesabı yapan yarı münevver için doğru olabilir. Türk milleti ‘söylenen’ değil ‘söyleyen’ münevverlere muhtaçtır ve emin olunuz ki böyle münevverlere de layıktır.

İstersek Türk vergi kanunlarını, para banka notlarını, haczi caiz olmayan malların veya iptidai itirazların tam listesini ezbere bilmeyelim; fakat asla nabza göre şerbet veren; zararlıya fetva veren birer sözde münevver haline gelmeyelim.”

Feyzioğlu'nun özellikle “nabza göre şerbet veren... sözde münevver” tanımlaması iktidarı çok kızdırmıştı. Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasının yanı sıra o tarihte doçent olan Muammer Aksoy da gece yarısında evinden alınarak karakolda sabaha dek sorgulanmıştı. Kuşkusuz, 27 Mayıs Anayasasının demokratikleşme doğrultusunda sağladığı kazanımlar üniversite özerkliği ile sınırlı kalmadı. Ayrıca, yargı bağımsızlığı, radyonun tarafsızlığı gibi temel ilkeler de Anayasada yer aldı. Başlangıç bölümünde yer alan ifadeyle “Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak” Anayasanın 2.maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devleti” olarak tanımlandı.

27 Mayıs 1960'dan 9 Temmuz 1961'de Anayasa'nın kabulüne

27 Mayıs ile yakın tarihimizdeki demokratikleşme ve sosyal adalet yönündeki açılımlarda önemli bir yeri olan 1961 Anayasası arasında, tam bir özdeşlik kurmak ve başka hiçbir unsura yer tanımayan bir neden-sonuç ilişkisi aramak yanlıştır. Bu yanlışlık, askeri müdahalenin yapılması ile Anayasanın kabul tarihleri arasında kalan zaman diliminin içerdiği olaylar zincirinin önemli halkalarını teşkil eden Anayasa yapma çabalarının gözlemlenmesiyle kanıtlanabilir.

Her şeyden önce unutulmamalıdır ki 1961 Anayasası, 27 Mayıs'ı yapan kadroların, ellerinin altında önceden hazır bulunan ve iktidara geçtikten sonra ortaya çıkararak geçerliliğini sağladıkları bir belge değildir. 1961 Anayasasının ortaya çıkabilmesi için, 1960'ın 27 Mayıs'ından ertesi yılın 9 Temmuz'una kadar süren yoğun bir arayış dönemi yaşanmıştır. Bu dönem zarfında, toplumda kendisini ifade etme olanağı bulan değişik güçlerin ve kesimlerin özlemlerinin ve birikimlerinin yansımaları olarak Anayasa metni biçimlenmiştir.

Kuşkusuz, bu dönemde DP yöneticileri için siyaset yasaktır. Ancak, bu duruma rağmen, Başta CHP olmak üzere siyasal partilerin geri kalan bölümü, üniversiteler, sendikalar, gençlik örgütleri ve diğer demokratik kitle örgütleri geniş bir siyasal etkinlik olanağına sahiptir. Bu yönüyle, daha sonra görülecek olan ve tümüyle siyasal partilerin kapatıldığı ve demokratik yaşamın tümüyle dondurulduğu 12 Eylül koşullarına asla benzetilemeyecek bir süreç gerçeklik kazanabilmiştir. Genelde, oldukça çelişkili hareket noktalarından kaynaklanan etkilerin tezahürüne ortam hazırlayan bu sürecin, hiç değilse kısa vadede kararlı bir denge aşamasına varabilmesi ve bu denge üzerinde biçimlenen bir Anayasa konusunda gerekli konsensusun sağlanabilmesi için bazı önemli çalkantıların yaşanması gerekmiştir. Albay Türkeş'in öncülüğündeki, "Ondörtler" denilen grubun 22 Eylül 1960'ta Millî Birlik Komitesinden tasfiye edilmeleri, bu çerçevede cereyan eden gelişmelerin önemli bir halkasını oluşturmuştur.

Bu son noktanın da hatırlattığı üzere, 27 Mayıs'ı yapan kadroların, iktidarı ele geçirdiklerinde 1961 Anayasasının ifade ettiği doğrultuda belirginleşmiş bir yönelimleri olmadığı gibi, bu kadrolar içinde 1961 Anayasasına temelden karşıt bir çizgiyi temsil edenler oldukça ağırlıklıdır.

Kuşkusuz, 27 Mayıs'ı yapanlar, daha ilk günden yeni bir Anayasa yapma çabası içine girmişlerdir. Ancak, bu çabalarının doğrultusu, başlangıçta, hiç de 1961 Anayasası anlamında demokratik ve sosyal adaletçi bir metin oluşturma yönünde belirginleşmiş değildir. Onların başlıca kaygıları, DP iktidarı gibi bir iktidarın bir daha hiç gelmemesi için gerekli ve yeterli gördükleri tüm önlemleri içeren bir metin oluşturmaktır. Bunu sağlamanın yolunu ise, başlangıçta, demokratik halk katılımını mümkün olduğunca geniş tutan bir siyasal yapılanmada değil; konunun uzmanı olan bilim çevrelerinin katkı ve çabalarının sağlanmasında aramışlardır.

Gerçekten de 27 Mayıs günleri, bilime saygıyı, adeta bir bilim ve bilim adamı fetişizmine vardırıran bir anlayışın egemen olduğu günlerdir. O kadar ki bu anlayışa göre, bir odaya kapanıp dünyanın en son yeniliklerini Türkiye'ye taşıyabilecek bir anayasacı kadrosunun ortaya çıkaracağı bir anayasal metnin, başka bazı şeylere fazla gerek kalmaksızın, demokratikleşme amacının gerçekleşmesini sağlayabileceği umulabilmiştir. Yalnızca, anayasacılık konusunda değil başka pek

çok konuda da durum farklı olmamıştır. Örneğin, o dönemin bir başka önemli atılımını oluşturan planlama konusunda da, bir kısım yetkin ve akıllı iktisatçıların çabalarıyla bulunacak ve plan metnine yansıtılacak bazı formüllerin ve tekniklerin, kalkınma sorunun çözümünde yeterli olabileceği düşünülebilmştir. Saint Simonizmin ve teknokratizmin bize özgü özel bir versiyonunu oluşturan bu tür eğilimlerin, karikatür tarzını anımsatan bir abartıyla doruğa ulaşması, 12 Mart 1970 askeri müdahalesinin ardından kurulan ve kısa sürede fiyasko ile sonuçlanmış olmasına rağmen, demokrasimiz açısından oldukça pahalıya ve acıya malolan Nihat Erim'in "beyin kabinesi" denemesinde görülmüştür. Ne yazık ki halksız demokrasinin ve de ilerlemenin yumurtasız omlet yapmaya benzediği, ancak, bu ve buna benzer acılar ve hayal kırıklıkları sonucunda anlaşılabilir.

Bütün bu karşıt eğilimlere rağmen, 1961 Anayasasının, halk iradesini örtüleyen kurumlardan ve düzenlemelerden arınmaya özen gösteren eğilimlerin ağır bastığı, önemli ölçüde demokratik ve sosyal devletçi ilkeler temelinde biçimlenebilmiş olması, değişik yöndeki bazı değişik etkenlere ortam hazırlayan koşulların çerçevelediği ve yönlendirdiği bir toplumsal dinamiğin varlığını kanıtlamaktadır. Böylesine değişik eğilimler tarafından belirlenen bir süreç oluşturan ve 27 Mayıs'tan başlayarak 1961 Anayasasının ortaya çıkması sonucuna varan gelişmeleri gözlemek istediğimizde, değişik kurullar tarafından hazırlanan değişik anayasa tasarılarıyla karşılaşmaktayız.

Yüksek öğretim üyelerinden kurulu Anayasa Komisyonunca hazırlanan Anayasa Öntasarısı

27 Mayıs hareketini gerçekleştirenlerin yaptığı ilk işlerden biri, hemen ilk gün, İstanbul Üniversitesi'nden bir grup öğretim üyesini bir askeri uçakla Ankara'ya getirmek olmuştur. Esas olarak bu grubun üyelerinden ve bu gruba Ankara'dan ve İstanbul'dan başka bazı öğretim üyelerinin dahil edilmesiyle oluşan komisyon, 27 Mayıs'ın ilk Anayasa öntasarısını hazırlamıştır. Bu komisyonda Ord. Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında, o tarihteki unvanlarıyla Doç.Dr.Muammer Aksoy, Prof.Dr.İlhan Arsel, Doç. Dr. Lütfi Duran, Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Bahri Savcı, Prof. Dr. Naci Şensoy, Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Doç. Dr. Vakur Versan bulunmak-taydı.

Komisyon, çalışmalarını 17 Ekim'de tamamlayarak ertesi gün Milli Birlik Komitesine takdim etmiştir.⁸

8 Yüksek Öğretim Üyelerinden Kurulu Anayasa Komisyonunca hazırlanan Anayasa Öntasarısı metni ve Komisyon üyelerinin muhalefet şerhlerinin tam metinleri için bkz. Kâzım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt 1, Ankara,1966, s.21-338.

Komisyon tasarısının sendikal haklara ilişkin hükümleri, genel yapısının sınırlarından taşacak ölçüde demokratik ve özgürlükçüdür. 45. Maddede sendika hakkı öngörülmüştür. ILO ilkelerine koşul olarak çalışanların “önceden izin almaksızın” sendika kurabilecekleri hükme bağlanmıştır. Kuşkusuz, çalışanların sendika hakkının, yalnızca “kendi işkollarıyla ilgili” iktisadi hak ve menfaatlerini koruma ve geliştirme amacıyla sınırlandırılmış olması, sendika hakkının önüne konulmuş bir engel olarak görülebilir. Buna karşılık, “bir iş kolunda birden çok sendika kurulması engellenemez” gibi bir hükmün ihmal edilmemiş olması dikkat çekicidir. Böyle bir hüküm, yirmibir yıl sonra yürürlüğe sokulan 1982 Anayasasında yoktur. 1982 Anayasasında tamamen ters yönde bir düzenlemeye gidilmiş; bir işkolunda birden çok sendikanın kurulmasını engellemek gerekçesiyle, toplu sözleşme yetkisine ilişkin olarak tartışmalı bir baraj mekanizması getirilmiştir.

Sendika hakkı kamu hizmetinde çalışanları da kapsamaktadır. Buna karşılık, 47. maddede, “kolektif sözleşme yapma hakkı” da tüm “çalışanlar” a tanınmış olmakla birlikte, kamu hizmetinde çalışanlardan hangilerinin grev hakkını kullanabilecekleri hususu yasal düzenlemeye bırakılmıştır.

Yüksek öğretim üyelerinin hazırladıkları öntasarı, sendikal haklar açısından belirlediği böylesine özgürlükçü ve demokratik düzenlemeye rağmen, bu hakların içinde yer alacağı rejimin genel karakterini belirlemede aynı ölçüde demokratik ve özgürlükçü bir yaklaşım içinde değildir. Bu gözlem, kendisini en çok, yukarıda da değindiğimiz üzere, rejimin temel kurumlarının ve işleyişinin belirlenmesinde seçim olgusuna tanınmış olan yerde göstermektedir. Kuşkusuz, siyasal rejimin genel yapısı itibariyle demokratikliği, sendikal hakların gerçek anlamını belirleyen unsurlardan biri olarak da önem taşır.

Öntasarının bu konudaki zaafı, komisyon üyelerinin bir bölümünün koymuş oldukları muhalefet şerhlerinde dile getirilmiştir. Prof. Savcı, Cumhuriyet Senatosunun üçte ikilik kitlesinin halk seçimi ile oluşmadığını eleştirirken bunu “halk seçimine karşı bir mukavemet merkezi” olarak nitelendirmiştir. Savcı, ayrıca, “Siyaseten hiçbir sorumluluğa karşılık olmayan geniş yetkileri ile, bir muvazene unsuru olmaktan çıkıp, ikinci elden bütün devlet hayatına hakim olmaya müstait kılınan bir Devlet Başkanlığı” yaratılmış olmasına karşı çıkmıştır.

Gerçekten de Cumhuriyet Senatosunda ağırlıklı bir bölümünün genel seçim yerine korporatif temsile dayanması, Franco’nun falanjist modelini anımsatan bir unsur olarak belirlemiştir. Öte yandan, “Milli İktisat Şurası”, “Türkiye Milli Bankası” gibi kuruluşların seçime dayalı iktidarın sınırlarını daraltan yetkilerle donatılmış olmaları dolayısıyla, rejimin demokratikliği büsbütün gölgelenmiş olmaktadır.

Öntasarının genel yapısı itibarıyla böylesine anti-demokratik öğeler taşıması; buna karşılık, sendikal haklar konusunda oldukça özgürlükçü bir tablo ortaya koymuş olması, bundan önceki bölümlerde belirlemeye çalıştığımız bazı genel açıklamaların dışında kalmış olan bir gözlemin daha anımsanmasını gerektirmektedir. Genellikle, bizim yakın sosyal tarihimizin gerçekleri de ortaya koymaktadır ki hakları hayata geçirebilecek yeterli bir toplumsal potansiyel bulunmadığı sürece, hakları kâğıt üzerinde tanımakta oldukça cömert davranılabilmektedir.

Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsünün Gerekçeli Anayasa Tasarısı

1961 Anayasasının biçimlenmesinde ve özellikle 27 Mayıs hareketiyle -ve bir bakıma DP'nin son yıllarındaki tutum ve icraatıyla- kesintiye uğramış bulunan demokratik düzene yeniden dönülmesi sürecinde yeralan önemli köşetaşlarından biri olarak, SBF İdari İlimler Enstitüsü'nün Prof.Dr. Tahsin Bekir Balta'nın öncülüğünde hazırlanarak Anayasa Komisyonuna sunulmuş olan "Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü"⁹ üzerinde önemle durmak gerekir. Bu belge, demokrasiye bağlılığın ve inancın çok yetkin ve kararlı bir ifadesi olarak, o dönemde estirilmekte olan seçim ve halk iradesine karşı doğrultudaki havanın bir ölçüde dağılmasında kayda değer bir rol oynamıştır. Özellikle, çalışmalara başkanlık eden Tahsin Bekir Balta'nın siyaset bilim alanındaki derin kavrayışına ve kültürüne ek olarak geçmişte CHP bünyesinde sürdürdüğü politik kariyerinin kazandırdığı birikim dolayısıyla sağladığı katkıların, ülkemizin demokrasi mücadelesi tarihinde önemi oranında bilinmeyen bir yeri vardır. Prof. Balta'nın Anayasa konusunda Enstitü görüşünün belirlenmesi çalışmalarını çerçevesinde ifadesini bulan bilim adamı kimliğinin yanı sıra, CHP ile ve İsmet İnönü ile yoğun ilişkileri, halkın önemli bir kesiminin özlemlerinin bilimsel platformlara taşınmasında ve buralarda düzeyli bir sentez içinde değerlendirilmek suretiyle ülke siyasetinin tepe noktalarına ulaştırılmasında yeri kolay kolay doldurulamayacak bir olanak teşkil etmiştir.

Enstitü tarafından belirlenen görüşlerin ancak bir bölümünün kabul ettirilmesi ve hayata geçirilebilmesi mümkün olabilmektedir.

Enstitü görüşünde, öncelikle, Anayasanın halk tarafından genel oyla belirlenecek bir Kurucu Meclis tarafından yapılması ve kabul edilmesi noktasında ısrar edilmiştir. Enstitü görüşüne göre, "Yeni Anayasamızın milletçe seçilen bir Meclis tarafından tesbit edilmesi sadece demokratik anlayış açısından değil,

9 Tam metni için bkz Kâzım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, s.339-437.

aynı zamanda ihtiva ettiği hal tarzlarının hem isabetli olmaları, hem de ilgililerce gerektiği gibi benimsenmeleri bakımından da bir zarurettir”; dolayısıyla, “Demokratik anlayış açısından Yeni Anayasa metninin milletçe seçilen bir meclis tarafından tespiti gerekli olduğuna göre bu Meclisin yapacağı metnin ayrıca halkoyuna sunulmasına da lüzum yoktur”. Enstitü, halkoyu usulüne kesinlikle karşıdır. Çünkü “halkoyu usulünün baskı rejimlerine meşrutiyet mesnedi olarak kullanıldığı da vakidir (...) Bu usulde seçmen kendisine sunulan metni tartışıp değiştirme imkânına sahip olmadan ya aynen kabul etmek yahut da toptan reddetmek zorundadır”.

Bu görüşlerin, iktidara el koymuş olan MBK tarafından eksiksiz kabul edilmiş olduğu elbette ki söylenmez. 1961 Anayasası, geniş ölçüde korporatif esasa göre biçimlenmiş olan bir Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştır ve halkoyuna sunulurken kabulü sağlanmıştır. Bununla birlikte, 1961 Anayasasının biçimlenmesinde ve özellikle de, seçim dışı yollarla oluşmuş üyeleri önemli ölçüde sınırlanmış bir Senato ve halk iradesini vesayet altında tutmaya yönelik kurumlardan önemli ölçüde arınmış bir iktidar öngören hükümlerinde, Enstitü tarafından vurgulanmış olan görüşlerin yansımalarını görmek yanlış olmayacaktır.

Enstitü görüşünü içeren belgede, siyasete ve siyasal partilere karşı uyanmış bulunan tepki ve eğilimler de eleştirilmiştir. Bu konuda “...siyasetle uğraşmanın aleyhinde bulunanlar isteyerek veya istemeyerek memleketin tek taraflı ve tek görüşlü bir dikta rejimine doğru kaymasına yardım ederler. Binaenaleyh yeni anayasa milletin her sahada serbestçe teşkilatlanmasına ve halk tabakalarının siyasetle ilgilenmesine imkân veren hükümler ihtiva etmelidir” denilmektedir. “Siyasi partisiz demokrasi olmaz” fikri ısrarla vurgulanmış ve yeni Anayasanın yapılmasını üstlenmesi önerilen Meclis’te siyasal partilerin aktif ve belirleyici bir rol oynamaları gereği üzerinde durulurken şunlar ifade edilmiştir: “Siyasi meselelerde en isabetli ve ilgililer tarafından benimsenmesi en muhtemel hal tarzını tespit durumunda olanlar da siyasetle bizzat uğraşanlar, yani siyasi partilerdir.”

Nihayet, Enstitü görüşü çerçevesinde, o günlerin tedirginlik doğuran bir sorununu oluşturan, askeri rejimin kalıcılığı konusunda kesin bir tavır, şu cümlelerle ortaya konulmuştur: “Vakit geçirmeden demokratik usullere dönmek, hem 27 Mayıs inkılabının ilk andan itibaren ilan ettiği bir hedef, hem de ordumuzun tarihi geleneğinin bir icabıdır.”

Demokratik kural ve kurumların eksiksiz işleyişine böylesine özen gösteren bir anlayışın ürünü olan Enstitü önerisinde, demokrasinin en temel unsurlarından biri olan sendikalar hakları konusunda da aynı eğilimin varlığı esas olarak görülmektedir.

Enstitü tarafından hazırlanan anayasa taslağının 14. maddesinde sendika hakkı tüm yurttaşlara şu ifade ile tanınmıştır: “Türkler izin almadan her türlü dernek, sendika ve mesleki teşekküller kurma hakkına sahiptirler.” 19. Maddede ise grev hakkı, tüm çalışanlara tanınmıştır. Bu madde hükmünde “Çalışanlar için grev, işverenler için lokavt haktır. Bu hakkın kullanım şeklini ve sınırını kanun tayin eder” denilmektedir.

Kuşkusuz, lokavtı, grevin simetriği gibi bir hak olarak gören bir anlayışın, söz konusu taslağın bu maddesinde yer alması, tasarının bütünü ile ve genel olarak açıklanmış olan görüşlerin niteliği ve düzeyi ile bağdaşmadığı gibi, bugün 1982 Anayasasında bu konuda izlenmiş olan yoldan bile daha geri bir çizgi oluşturmuştur. Bu durum, o tarihlerde, siyasal haklar konusunda ulaşılmış bulunan birikim ve kavrayışa rağmen, sosyal haklarla ilgili kavramlar konusunda, o zamanın en geniş ufuklu bilim çevrelerinde bile tam bir açıklığa henüz varılamamış olduğunu göstermektedir.

Kurucu Meclis ve halkoylaması

“Ondörtler” denilen Türkes ve yandaşlarının tasfiyesinden yaklaşık üç ay sonra 13 Aralık 1960’da çıkarılan bir yasa ile yeni bir Anayasa yapılması için Kurucu Meclis oluşturulması hükme bağlandı. Kurucu Meclis’in iki dallı bir yapıya sahip olması öngörülmüştü. Bunlardan birincisi askeri müdahaleyi gerçekleştirmiş olan subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi idi. Diğeri ise Temsilciler Meclisidir.

Temsilciler Meclisi, genel oya dayalı bir seçimin sonucunda oluşmuyordu; ancak, 12 Eylül’ün Danışma Meclisi gibi tümüyle darbecilerin tayiniyle oluşmuş da değildi. Halkın mümkün olan en geniş kesimlerinin eğilimlerini yansıtabilecek bir temsilin sağlanabilmesine özen gösterilmişti. Temsilciler Meclisi şu tür üyelerden oluşmaktaydı: Köylerden başlayıp il merkezlerine doğru aşamalı olarak yükselen bir seçim mekanizmasına göre oluşan il temsilcileri, Siyasal Partilerin (CHP, CKMP) temsilcileri, diğer kurum ve kuruluşların (Barolar, basın kuruluşları, Eski Muharipler, esnaf örgütleri, gençlik örgütleri, işçi sendikaları, meslek odaları, öğretmen örgütleri, tarım teşekkülleri, üniversiteler, yargı organları) temsilcileri. Bunların yanında, Devlet Başkanı ve MBK üyeleri tarafından belirlenecek üyeler için de bir kontenjan ayrılmıştı.

27 Mayıs’tan sonra sendikacıların yasama organlarında yer almaları, Kurucu Meclis ile başlamıştır. Kurucu Meclis’te sendikalara ayrılan altı kişilik kontenjan için seçim, 29 Aralık 1960’ta yapılmıştır. Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden 28 işçi teşekkülünü temsil eden 298 delege İstanbul’da Emniyet Sarayı’nda o zamanki

Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy'un başkanlığında toplanmışlar ve çok sayıda aday arasından şu isimleri belirlemişlerdir: Ömer Karahasano, İsmail İnan, Feridun Şakir Ögünç, Abdülkerim Akyüz, Bahir Ersoy, Tekin Çullu.

Kurucu Meclis'in daha önce Yüksek Öğretim Üyelerinden Kurulu Anayasa Öntasarısına egemen olan eğilimden kendisini soyutlaması kolay olmamıştır. Diplomayı halk iradesinin üstüne koyan anlayış, 1961 Anayasasının Cumhuriyet Senatosu üyeliği ve cumhurbaşkanlığı için yüksek öğrenim koşulu arayan hükümlerinde sürdürülmüştür. Bu ve buna benzer yanlarına rağmen, 1961 Anayasasının demokrasi ve hukuk devleti kurum ve kurallarını hayata geçirmekte çok önemli bir adım teşkil ettiğinde kuşku yoktur.

Anayasaya "sosyal devlet" ilkesinin konulması uzun ve çetin tartışmalar pahasına sağlanabilmiştir. Bu konuda, Kurucu Meclisin Anayasa Komisyonu sözcüsü Muammer Aksoy, çok yoğun bir çaba göstermiştir. Aksoy, "sosyal devlet" ilkesinin gereğini uzun uzun savunduğu konuşmalarından birinde şöyle demektedir: "Sosyal umdesini Anayasaya koyalım ki, sosyal davalar karşısında seyirci kalmaya devam edebilecek müstakbel iktidarlara 'Sosyal zihniyete göre hareket et' diyebilelim".¹⁰

Anayasanın 46. maddesinde sendika hakkı tüm çalışanlara tanınmıştır. Daha sonra 12 Mart döneminde bu maddede yapılan değişiklikle sendika hakkı yalnızca işçilere tanınmak ve ayrıca 119. maddeye eklenen bir hükümlle memurların sendikalara üye olmaları açıkça yasaklanmak suretiyle memurlar, bu hakkın kapsamından çıkarılmışlardır. 1961 Anayasası, toplu sözleşme ve grev hakkını yalnızca "işçiler"e öngörmüştü ve böylece bu haklar ilk defa anayasal güvenceye bağlanmış oluyordu.

Kurucu Meclise sendikaları temsilen seçilmiş olan üyelerin sendikal haklara ilişkin görüşmelerde belli bir etkinlik çabası içinde oldukları görülmüştür. İsmail İnan, sendikaların ancak Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabilmesi görüşünü savunmuş, F.Ş. Ögünç "grev hakkının istisnaları kanunla düzenlenir" hükmüne itiraz etmişse de Meclis'de gereken desteği sağlayamamışlardır.

Bahir Ersoy, grev hakkına ilişkin olarak yaptığı konuşmada, grev hakkını "Lenin'in anladığı anlamda" anlamadıklarını vurgulamış ve "İnanıyor ve kalıbımızı basıyoruz ki istikbalde de emek ile sermayenin mücadelesi olmayacaktır" demiştir. Bu dönemde sendikalar adına sergilenen tutumda yansıyan bu ideolojik yapının, sendikal haklar konusunda cömert davranılmasında etkili olduğu söylenebilir.

¹⁰ Kazım Öztürk, s.900.

Anayasa 9 Temmuz 1961’de kamuoyuna sunuldu. Seçmenlerin %61,5’u “evet” oyu verdi. 1982 Anayasasının sağladığı %90’ı aşan “evet” oyu ile karşılaştırıldığında bu oranın çok düşük olduğu görülür. Bu da gösteriyor ki 1961 Anayasası, 1982 Anayasasının kabul edildiği koşullarla kıyaslanamayacak ölçüde baskıdan uzak ve oldukça özgür bir ortamda oylanabilmiştir. Gerçekten de Adalet Partisi, “hayır” oyu verilmesi doğrultusunda propaganda yapabilmiş; 1982 halkoylamasında olduğu üzere oy pusulalarının şeffaf zarflarda sandığa atılması gibi uygulamalar asla görülmemiştir.

Son tümceler

1961 Anayasasının kabulünü izleyen dönem, belirgin bir özgürleşme ve demokratikleşme dönemi olarak tarihteki yerini almıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki çok değişik yöndeki ve birbiriyle çelişen niyetlerin ve çabaların ürünü olarak gerçekleşen 27 Mayıs, gerek Anayasası, gerekse bu Anayasasının ortam hazırladığı sosyal ve siyasal gelişmeler sayesinde ilerici bir devrim olarak kabul görmesine ve anılmasına haklılık kazandıran bir yörüngede yerini almıştır. 27 Mayıs’ın bu niteliği kazanması, her şeyden önce halkımızın sahip olduğu -kısa geçmişine rağmen köklü- demokratik birikimin sonucu olmuştur. Bu birikim, geniş ölçüde İsmet İnönü, Cemal Gürsel, Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta, Doç. Dr. Muammer Aksoy, Suphi Karaman gibi kişiliklerin, 27 Mayıs’a öngelen ve onu izleyen günlerde gösterdikleri mücadelede ifadesini bulmuştur.